

Stanislavas Barančakas Nedidelis, bet maksimalistinis vertėjo manifestas, 1994

Stanislavas Barančakas (g. 1946 m.), visame pasaulyje pripažintas, ko gero, geriausias 20 a. antrosios pusės vertėjas iš anglų kalbos. 1999 m. gavo Nikės premiją. Išleido eilėraščių rinkinius "Žiemos kelionė" (1994) ir "Chirurginis tikslumas" (1999). Pateikiama esė ištrauka iš knygos "Išsaugoti vertimuose" (Ocolone w tłumaczeniu), 1994 - vertėjo darbo proceso apmąstymas.

Surizikuosiu parodyti konkretų savo vertimo epizodą. Tai kartu ir pavyzdys, ypač vaizdžiai parodantis, kad kartais, į prieš tai iškeltą klausimą, tenka atsakyti netikėčiausiu būdu. Pradžioje originalus tekstas:

Edvardas, lordas Herbertas Čerberis (1583-1648)

Echo in a Church

Where shall my troubled soul at large
Discharge
The burden of her sins, oh where?
Echo: Here.

Whence comes this voice I hear?
Who doth this grace afford?
If it be thou, O Lord,
Say if thou hear my prayers when I call.
Echo: All.

And wilt thou pity grant when I do cry?
Echo: Ay.

Oh may that will and voice be blest,
Which yields such comforts unto one distress'd,
More blessed yet, wouldst thou thyself unmask,
Or tell, at least, who undertakes this task.
Echo: Ask.

Then quickly speak,
Since now with crying I am grown so weak
I shall want force even to crave thy name;
O speak before I wholly weary am.
Echo: I am.

Populiariausias klausimas, kas būtinai turi likti vertime, remiasi amžinu turinio ir formos atskyrimu: turinys arba tai, **ka** mums sako eilėraštis, atrodo esąs svarbiausia; formą arba tai, **kaip** tai pasakoma, galima pakeisti, pateikti kita forma arba net, jei kitaip negalima, į ją nekreipti dėmesio. Pažiūrėkime, kas liktų iš lordo Herberto Čerberio eilėraščio pritaikius minėtą taktiką. Didžiausią "formalų" sunkumą vertėjui čia sudaro, kaip žinoma, ir visoje senojoje poezijoje, rimas. Tada, gal, atsisakyti jo ir reikalauti absoliutaus "turinio" perteikimo? Pirmas stulpelis galėtų būti toks (darbinius ir hipotetinius vertimus žymiu žvaigždute):

* Gdzie moja znękana I pozostawiona samej sobie dusza
Zrzuci
Brzemie swych grechów, o gdzie?
Echo: Tutaj.

(* Kur mano iškankinta ir viena palikta siela
Nusimes
Savo nuodėmių našta, kur?
Aidas: Čia.)

Na, ne. Tik ne tai. Nuo pirmųjų eilučių susidūrėme su daugybe netikėtumų: atsisakę formalaus atitikmens, mirtiną smūgį sudavėme eilėraščiui „turiniui“, praleidę pačią jo esmę. Būtent, stulpelis prarado ne tik rimą, bet ir prasmę, ir dar paprasčiausią, sveiko proto prasmę. Aidas negali į klausimą „kur?“ atsakyti nei „čia“, nei „ten“! Jei tuščioje bažnyčioje šūktelsim „kur?“, aidas teatsilieps tuo pačiu „kur“ arba, esant blogai akustikai, kokiu nors „ur“. Originale aidas į klausimą „where“ atsako „here“ ne tik dėl ritmo, bet ir todėl, kad tik taip ir gali atsišaukti.

Pfu! Dabar aišku, kur eilėraščiui prasmė – be to, kas išsakoma explicite, svarbu, kad aidas atsakytų rimuotai. Tačiau mums nesinori prasidėti su rimu, kuris visą laiką apsunkena vertėjo daliai. Gal įmanoma palengvinti sau gyvenimą ir rasti dalinį sprendimą – tarkim, panaudoti nepilną rimavimą?

* Gdzie moja dusza, nie chcąc samotnie się smucić,
Ma zrzucić
Brzemię ktorym obziaża ją występków buta?
Echo: Tutaj.

(Kur manoji siela, nenorėdama vienetvėje liūdėti,
nusimes
našta, kuria slegia pasipūtimas ydų.
Aidas: Čia.)

Ne, ir čia nesėkmė. Joks aidas pasaulyje nepridės gale priebalsės ir nepakeis „b“ į „t“, kad palengvintų nuns rimavimą. Į „buta“ aidas atsakys „buta“ (be to, rizikuodamas dviprasmybę su avalyne [„but“ lenkiškai batas, čebatas]). Dabar aišku, kad nepakanka vien rimuoti – aidas atsakymas turi skambėti, kaip, beje, ir būna gamtoje, visiškas rimas. Dar kartą, pfu! – suprantame, kad tokio rimo paieškos bus visiška kankynė, ypač, kai aidas tars ilgesniu žodžius – juk aišku, kad tikslesnį rimą tuo sunkiau rasti, kuo daugiau jame skiemenų. Minutėlę, bet gal palengvinti sau uždavinį kitu būdu – sumažinti tų skiemenų skaičių iki minimumo, t.y., naudoti vyriškąjį rimą?

* Gdzież moja dusza, nie chcąc samotnie się smucić,
Ma zrzucić
Ciężar tysiaca grzeków i występków stu?
Echo: Tu.

(* Kur manoji siela, nenorėdama vienetvėje liūdėti,
nusimes
svorį tūkstančių nuodėmių ir ydų šimtų?
Aidas. Ten.)

Jau geriau bažnytinės akustikos prasme, bet labai nedera su poetiniu istoriškumu. Užmiršome, kad tai 17 a. eilėraštis. Tuo metu joks Lenkijos poetas nenaudojo vyriškojo rimo tokį rimavimą prakeikė Kochanovskis ir anafema galiojo vėlesniais laikais. Mums nebūtina sukurti ypatingai archaišką tekstą ir rūpintis ypatingu istoriniu atitikimu (kurios laipsnį nustatyti, kas be ko, sunku, nes 17 a. Anglijos ir Lenkijos poetinė kalbos būseną ir literatūrinę kultūrą visiškai skyrėsi), tačiau mūsų vertime turi išlikti ištikimybė, apie kurią iki šiol pamiršom – ištikimybė epochos stiliui plačiausia prasme. Verčiant į lenkų kalbą eiles iki Švietimo epochos, daug ką galima sumoderninti, tačiau rimas, kaip besisuktum, turi išlikti moteriškuoju. Taigi, sąskambis turi atitikti bent pusantro skiemens. Lordo Herberto eilėraštyje aidas principas verčia dar labiau išplėsti rimavimo sritį – bent iki dviejų pilnų skiemenų. Kaip tai suderinti su būtinybe tiksliai perduoti „turinį“? Juk žodžiui „čia“ [tutaj] nerasime nė vieno rimo, tiksliai atkartojančio jo abiejų skiemenų fonetiką. Trečiasis, pfu! – reikia pasirašyti rankoves, nes tik dabar prasideda tikrasis darbas. Išvada tik viena – jei šįkart nepasiduoda „forma“, turi nusilesti „turinys“. Žodžiui „tutaj“ (čia) reikia surasti kokį nors pakaitalą. Ką dar gali atsakyti aidas į nusidėjėlio klausimą, atmetus „čia“? Minutėlę pamąstykime, ką tai reiškia aidui. Tai bažnyčios aidas, tad „tutaj“ reiškia „w kościele“ (bažnyčioje). Tad aidas gali atsakyti paprastai „w kościele“. Nieko sau „paprastai“ - juk tai žodis iš trijų skiemenų. Viešpatie, kokį tikslų rimą trim skiemenims galima rasti „w kościele“? Aišku, ankstesnioji eilutė turėtų baigtis veiksmažodžiu „ściele“ (kloja), tačiau kokį klausimą galėtų užduoti eilėraščiui veikėjas, jis baigtųsi „ściele“, einančio po kokiu nors „-wko“? Ir kas, aplamai, baigiasi „-wko“? „Drzewko“ (medelis)? „Dziewko“ (mergina)? „Krzewko“ (krūmelis)? Niekas netinka – nei prie „ściele“, nei prie bažnyčios aplinkos. Sekundėlę... „naprzeciwko“ (priešais)? „Naprzeciwko ściele“? Šilta, šilta...

Tačiau viskas sudėtingėja: juk eilutėje, kurioje kalbama apie nuodėmes, kažkas „klojama priešais“, tenka atsisakyti „nuodėmių nusimetimo“ vaizdinio, nes abu šie vaizdiniai krūvoje sudarytų visišką nesąmonę.

Reikia pertvarkyti viską. Jei jau “priešais klojama” nuodėmė, tada geriau vaizdingiau – “ciemność grzeku” (nuodėmių tamsa), tarsi prietema bažnyčios kampuos, kuriai reikia kažką priešpastatyti. “Nuodėmių tamsa”, žinoma, “klojama prieš” nekaltybės šviesą – ši ne tik leidžia sielai nusimesti nuodėmės našta, bet ir atremti jos pagundą. Paskutinis žvilgsnis į visus tuos elementus pasitikrinimui, ar nėra vidinio prieštaravimo ir ar viskas dera su visais eilėraščio kontekstais – pradedant anglikoniškąja lordo Herberto teologija ir baigiant epochos literatūriniu stiliumi. Ir galime pradėti versti.